

Future Research on the Developments of Iranian Families by Presenting a Practical Approach to Strengthening the Family Based on the Iranian-Islamic Approach

Fariborz Behzadian¹ | Mohsen Jadidi² | Saba Hassanvandi³

1. PhD student, Faculty of Clinical Psychology, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish, Iran
2. Corresponding Author: Associate Professor, Department of Psychology, Islamic Azad University, Shahr-e-Quds Branch, Tehran, Iran. Email: jadidi.mohsen@gmail.com
3. Assistant Professor, Department of Psychology and Counseling, Farhangian University, Tehran, Iran

Volume info

Vol. 17
Series: 65
Spring 2026
P.P: 125-143

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
2026-01-28
Revised:
2026-02-21
Accepted:
2026-02-27
Published:
2026-05-20

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2588-5162
E-ISSN: 2645-517X

Abstract

The aim of this study was to study the future of Iranian family developments, focusing on providing a practical approach based on the Iranian-Islamic cultural context. The statistical population of this study will be all information from libraries, written documents and information centers, scientific journals, and digital media. The sample size of this study will continue based on the basis and nature of qualitative research until theoretical saturation is reached. Therefore, sampling was completed until the researcher achieved theoretical saturation by reviewing the existing sources and information of experts, groups of specialists, clerics, politicians, and family counselors. Sampling method In this non-random study, in the data analysis stage, trend analysis, future extrapolation, and qualitative content analysis methods were used. In analyzing the information, trend analysis and extrapolation methods were used, which are based on a probable future and presenting an alternative future. Analysis of interviews and review of texts led to the spread of materialistic culture in the family, the gradual decline and weakening of family values, the replacement of the Western lifestyle with the Islamic lifestyle, the destruction of the status and structure of the family due to modernization, the increase in non-adherence to moral standards and values, the spread of the discourse of family inefficiency, the increase in the general desire and tendency to divorce, the disruption of the transmission of values and value modeling in the family, distancing from the ideal and balanced family, the deepening of ignorance of the main principles and rules of living together, and the loss of the desire and enthusiasm to form or maintain a life.

Keywords: Futures Studies, Strategic Policies, Family Strengthening, Iranian-Islamic Approach

Cite this Article: Behzadian, F., Jadidi, M., & Hassanvandi, S. (2026). Future Research on the Developments of Iranian Families by Presenting a Practical Approach to Strengthening the Family Based on the Iranian-Islamic Approach. *Military Psychology*, 17(65), 125-143.
[DOR: 20.1001.1.25885162.1405.17.1.6.2](https://doi.org/10.125885162.1405.17.1.6.2)

Publisher: Imam Hossein University.

© The Author(s).

آینده پژوهی تحولات خانواده‌های ایرانی با ارایه رویکرد عملی تحکیم خانواده مبتنی بر نظریات ایرانی - اسلامی

فریبرز بهزادیان^۱ | محسن جدیدی^۲ | صبا حسونندی^۳

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده روان شناسی بالینی، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران.
۲. نویسنده مسئول: دانشیار گروه روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهر قدس، تهران، ایران Email: jadidi.mohsen@gmail.com
۳. استادیار، گروه روان شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده

هدف این مطالعه آینده پژوهی تحولات خانواده‌های ایرانی با تمرکز بر ارایه رویکرد عملی مبتنی بر بافت فرهنگی ایرانی - اسلامی بود. جامعه آماری این مطالعه کلیه اطلاعات از کتابخانه‌ها، مرکز اسناد و اطلاعات مکتوب، مجلات علمی و رسانه های دیجیتالی بود. حجم نمونه این مطالعه براساس بنیان و ماهیت تحقیقات کیفی تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داشت. بنابراین تا زمانی که محقق با بررسی منابع و اطلاعات موجود صاحب نظران، گروه متخصصان، روحانیون، سیاسیون، مشاوران خانواده به اشباع نظری دست یافت نمونه گیری ادامه داشت. روش نمونه گیری در این مطالعه غیر تصادفی بود. در مرحله تحلیل داده‌ها، از روش‌های تحلیل روند، برون‌یابی آینده‌ها و تحلیل محتوای کیفی با کمک نرم‌افزار MAXQDA استفاده شد. در تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش تحلیل و برون‌یابی روند استفاده شد که مبتنی بر آینده ای محتمل و ارائه آینده ای بدیل است. تحلیل مصاحبه ها و بررسی متون به گسترش فرهنگ مادی گرایی در خانواده، انحطاط و تضعیف تدریجی ارزشهای خانوادگی، جانشینی سبک زندگی غربی به جای سبک زندگی اسلامی، تخریب جایگاه و ساختار خانواده بر اثر مدرنیزاسیون، افزایش عدم پایداری به موازین ارزشهای اخلاقی، گسترش گفتمان ناکارآمدی خانواده، افزایش میل و گرایش عمومی به طلاق، اختلال در انتقال ارزشها و الگوسازی ارزشی در خانواده، فاصله گرفتن از خانواده آرمانی و متعادل، تعمیق ناآگاهی از اصول و قواعد اصلی زندگی مشترک و از بین رفتن میل و رغبت به تشکیل یا حفظ زندگی منتهی شد.

کلیدواژه‌ها: سیاست های عملی - راهبردی، تحکیم بنیان خانواده، چارچوب اسلامی، ایرانی - اسلامی.

استناد: بهزادیان، فریبرز، جدیدی، محسن، و حسونندی، صبا. (۱۴۰۵). آینده پژوهی تحولات خانواده‌های ایرانی با ارایه رویکرد عملی تحکیم خانواده مبتنی بر نظریات ایرانی - اسلامی، ۱۷(۶۵)، ۱۲۵-۱۴۳.

DOR: 20.1001.1.25885162.1405.17.1.6.2

ناشر: دانشگاه جام امام حسین(ع). نویسندگان.

سال و شماره
سال ۱۷، پیاپی: ۶۵ بهار ۱۴۰۵ صص: ۱۲۵-۱۴۳
نوع مقاله
مقاله پژوهشی
سابقه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۰۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۳۰
شابا چاپی و الکترونیکی
شابا چاپی: ۲۵۸۸-۵۱۶۲ الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۱۷x

مقدمه و بیان مسئله

خانواده یکی از مهمترین ارکان جامعه و نظام اجتماعی در همه جوامع است. وضعیت کنونی خانواده طی اعصار گوناگون از مراحل گوناگونی عبور کرده و شاهد تحولات گسترده‌ای بوده ایم (باس^۱، ۲۰۲۴). نشانه‌های این تغییرات از همسرگزینی گرفته تا تشکیل خانواده و دوام آن و نوع فرزندآوری دیده می‌شود (هوانگ^۲، ۲۰۲۴، ورتال^۳، ۲۰۲۴). در واقع این تغییرات که ناشی از دگرگونی‌های فرهنگی (به ویژه تغییر در سبک زندگی) و دگرگونی‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است در ابعاد مختلف خانواده تاثیر گذاشته و آن را دگرگون کرده است (هیدایا^۴ و همکاران، ۲۰۲۴). مطالعات مربوط به خانواده حوزه‌های مختلفی از جمله ازدواج، تشکیل خانواده، تعامل‌های زناشویی، روابط والدین و فرزندان (کودکان)، اختلافات خانوادگی، طلاق و جدایی و ... را در بر می‌گیرد (کلاسن^۵ و همکاران، ۲۰۲۴). هر یک از این حوزه‌ها ابعاد وسیعی را شامل می‌شود و لازم است سیاستها و خط‌مشی‌های مناسبی برای آنها تدوین و اجرا شود. جایگاه کنونی خانواده در مقایسه با گذشته متزلزل و نامطلوب شده است. افزایش طلاق در جوامع به ویژه در جوامع صنعتی غرب سبب شده است این مساله توجه زیادی از کارشناسان را به خود جلب نماید و حتی نشانه‌هایی از بین رفتن خانواده در سال‌های آینده نیز نگرانیهای جدی را فراخواند. براساس آمار، وضعیت طلاق و ازدواج در دو دهه اخیر وضعیت نگران‌کننده‌ای داشته است. در پنج سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ آمار طلاق از ۹۴ هزار به ۱۴۳ هزار رسیده است. در سال ۱۳۹۲ طلاق ۳/۴ درصد افزایش یافته است براین اساس که طلاق‌ها در سال ۹۱ به ۱۵۰۳۲۴ در سال ۹۲ به ۱۵۵۳۶۹ مورد رسیده است بدین معنا که در هر ماه به طور متوسط تعداد ۱۲۹۰۴۷ و در هر شبانه روز ۴۲۶ و در هر ساعت ۱۸ طلاق به ثبت رسیده است. با بررسی بیشتر می‌توان گفت در پنج سال اخیر تعداد طلاق‌های ثبت شده هر سال افزایش یافته که این افزایش در سال ۸۸ معادل ۱۷ درصد و در سال ۸۹ بیش از ۱۰ درصد و در سال ۹۰ بیش از ۷ درصد بوده است (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹).

1. Boss
2. Huang
3. Vertal
4. Hidayah
5. Claussen

آینده پژوهی دانش مطالعه آینده (رویدادها، حوادث، روندها و...) به منزله علم و هنر کشف آینده و مهارت شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فرداست. در واقع آینده پژوهی در مفهوم خود، دانش فناوری نوپیدایی است که از مجموعه وسیعی از ابزارها و روش‌های علمی و حتی هنری برای پیش‌بینی و خلق مطلوب‌ترین آینده‌های ممکن بهره می‌برد. در این راستا موضوعات و مسائل مختلف خانواده در ایران می‌تواند مورد مطالعه جدی آینده پژوهی قرار گیرد. تأثیر نهادهای مختلف بر آینده تحولات خانواده در ایران (مانند تأثیر نهاد آموزش بر خانواده، تأثیر نهاد اقتصاد بر خانواده، تأثیر رسانه‌های جدید بر خانواده و تأثیر برنامه‌های توسعه بر خانواده) و نیز آینده‌نگری آسیب‌های نهاد خانواده در ایران (مانند شکاف نسلی و خانواده، اشتغال زنان و خانواده، برنامه‌های تنظیم خانواده و تحولات آینده) و... از این موضوع‌ها و مسائل به شمار می‌آید. پس از شناسایی مشکلات و چالش‌های خانواده در ایران و مطالعه وضعیت آینده آن مهم‌ترین و اساسی‌ترین اقدام، تدوین، تصویب و اجرای سیاست‌های تقویت و تحکیم خانواده در ایران مبتنی بر نیازها و بایسته‌های آینده است (جلالی‌وند و پدرام، ۱۳۹۳).

با در نظر گرفتن این مساله که هر جامعه‌ای با توجه به شرایط بومی و فرهنگی خود اقدام به سیاست‌های تحکیم خانواده می‌کند و ضرورت ساخت و تحکیم خانواده برگرفته از ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی است لازم است در جهت بهبود کارکردهای خانوادگی و سیاست‌های فرهنگی اقدامات جدی صورت گیرد. با در نظر گرفتن این مهم که ساخت جامعه بشری مستلزم داشتن چارچوب‌های خانوادگی است و داشتن خانواده بهنجار و سالم و متکی به ارزش‌های انسانی به داشتن جامعه بشری سالمتر منتهی می‌شود لازم است به بررسی آینده‌پژوهانه سیاست‌های تحکیم خانواده از نگاه متخصصان پرداخته شود. با توجه به این مساله لازم است سیاست‌های آینده‌پژوهانه با تأکید بر لزوم تدوین برنامه‌های مدون برای تحکیم بنیان خانواده طراحی شود.

مبانی نظری

نظریه تعارض مارکس (۱۹۴۷) خانواده را به مثابه نهادی می‌داند که بازتاب‌دهنده تضادهای طبقاتی است و نقش آن در بازتولید نابرابری‌های اجتماعی برجسته می‌شود. بر اساس این دیدگاه، تحولات اقتصادی و سیاسی، ساختار و کارکرد خانواده را دچار تغییرات بنیادین می‌کند. پارسونز (۱۹۵۵) به

عنوان یکی از پیشگامان نظریه ساختی-کارکردی، خانواده را به عنوان نهادی کلیدی برای جامعه مدرن تعریف کرده و معتقد بود که خانواده هسته‌ای با وظایف اجتماعی مشخص، از جمله پرورش کودکان و تامین حمایت عاطفی، نقشی اساسی در ثبات اجتماعی ایفا می‌کند. این دیدگاه بر اهمیت عملکرد خانواده در حفظ انسجام اجتماعی تأکید دارد.

عمده بنیان‌های نظری تحکیم خانواده بر این اساس قرار دارد که تدوین سیاست‌های کلان در حوزه‌های مختلف جهت دستیابی به اهداف و آرمان‌ها ضروری است. طبق مبانی نظری دین اسلام و مبانی فقه و حقوق، سیاست‌گذاری خانواده و امور خانه در راستای اهداف متعالی خانواده همواره مورد توجه صاحب‌نظران بوده است. طبق نظریه تحکیم خانواده اصول بنیادین شکل‌گیری و تداوم بنیان خانواده بر محور مراقبت و اهمیت به پایه‌های اساسی خانواده مبتنی است. نظریات مبتنی بر خانواده مانند نظریه مینوچین (۱۹۸۹) در حوزه خانواده بر این اساس قرار دارند که سیاست‌گذاری اصولی است که تصمیمات را جهت می‌دهد و موجب ارتباط و تداوم اقدامات مراجع تصمیم‌گیرنده می‌شود و راه‌هایی برای دستیابی به اهداف معین در زمینه‌های مشخص بیان می‌کند (گراسمیجر^۱ و همکاران، ۲۰۲۴). در حوزه سیاست‌گذاری‌های خانوادگی، نظریات علوم اجتماعی بررسی و تحلیل عینی و خرد مسائل عمومی جامعه و پیشنهاد توصیه‌های کاربردی به سیاستمداران بر پایه آن تحلیل و در نتیجه یاری رساندن به آنان در جهت گزینش مناسب‌ترین راهکارها در آینده است (لی و لی^۲، ۲۰۲۴). بنابراین طبق نظریات سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی، جایگاهی بس مهم، و عمدتاً ناظر به وضعیت مطلوب است و چارچوب‌ها و اصول حرکت به سوی هدف مطلوب را معین می‌کند (لیبی، ۱۳۹۴). از آنجایی که در جمهوری اسلامی ایران، هم فرهنگ و خانواده جایگاه مهم و برجسته‌ای دارد و هم رسیدن به اهداف متعالی و انسانی و وضعیت مطلوب در همه زمینه‌ها مورد توجه است، باید تلاش شود سیاست‌های روشن، آینده‌نگر، واقعی، پایدار و فراگیر در این زمینه وضع و اجرا شود. استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی در این مورد می‌تواند مؤثر و راهگشا باشد (نیلی‌پور و همکاران، ۱۴۰۳).

1. Grasmeyer
2. Li & Li

پیشینه پژوهش

حسینی بیرجندی و همکاران (۱۴۰۳) در مقاله «خانواده متعارف ایرانی: تحولات نسلی و چالش‌های پیش رو (بر اساس تحلیل ثانویه داده‌های ملی)» گمانه‌زنی در خصوص تحولات و چالش‌های احتمالی پیش روی خانواده متعارف ایرانی بر اساس تحلیل ثانویه داده‌های ملی است. در این مطالعه بر اهمیت خانواده و ضرورت ازدواج، الگوی همسرگزینی، پایین بودن نسبی سن ازدواج، ممنوعیت و قبح روابط جنسی خارج از چارچوب ازدواج و... تاکید شده است.

مطالعات تجربی در کشورهای غربی نشان داده است که روندهای همچون کاهش نرخ باروری، افزایش طلاق، و افزایش خانواده‌های تک‌والد، به عنوان نشانه‌های مهم دگرگونی خانواده مطرح هستند (بک و بک و گمشیم^۱، ۱۹۹۵). همچنین پژوهش‌های گسترده نشان می‌دهد که جهانی‌شدن و تکنولوژی‌های نوین بر شیوه‌های ارتباطی و ساختارهای خانوادگی تأثیرگذار بوده‌اند (چرلین^۲، ۲۰۰۹). تحقیقات آینده‌پژوهی در حوزه خانواده نیز تلاش می‌کنند با تحلیل روندهای جمعیتی، فرهنگی و فناوری، چشم‌اندازهای مختلفی از خانواده در آینده ارائه دهند. این مطالعات بر اهمیت تدوین سیاست‌های انعطاف‌پذیر و حمایت‌های اجتماعی برای مواجهه با تحولات آتی تاکید دارند (نیر و برناردی^۳، ۲۰۱۱).

رومن^۴ و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به بررسی رابطه تحکیم خانواده و راهکارهای رفتاری زوجین پرداختند. نتایج این مطالعه که روی ۱۳۵ زوج بین سنین ۲۵ تا ۶۵ ساله انجام شد نشان داد با گذر زمان سبک‌های مقابله‌ای زوجین پخته‌تر می‌شود.

کومار و راتن^۵ (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به مطالعه‌ای به بررسی رابطه شیوه‌های حل مساله در زنان و مردانی که مدت زمان ازدواج آنان بین ۱۵ تا ۳۰ سال بود پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد زنانی که به ثبات خانواده باور داشتند اغلب بر شیوه‌های حل مساله مدار تکیه داشتند.

1. Beck & Beck-Gernsheim
2. Cherlin
3. Neyer & Bernardi
4. Roman
5. Kumar & Ratten

واگلر^۱ و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به بررسی تاثیر راهبردهای تحکیم روابط بین زوجین بر اساس دیدگاه دینی پرداختند. نتایج نشان داد رویکرد دینی می‌تواند در تعدیل نگاه زوجین به اختلافات زناشویی موثر باشد.

وود^۲ و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به بررسی تاثیر راهبردهای اثربخش کاهش اختلاف زناشویی در بهبود تعاملات بین فردی پرداختند. نتایج نشان داد برخی راهکارها مانند شیوه‌های مقابله مساله‌مدار و هیجان‌مدار می‌تواند در بهبود سبک‌های تعاملات زوجین اثربخش باشد.

لیو^۳ و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به اثربخشی روش‌های حل مساله هیجان‌مدار و مساله‌مدار در افزایش تاب‌آوری زوجین در آستانه طلاق پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد این دو روش مقابله در بهبود روش‌های تعامل زوجین موثر است اما روش مساله‌مدار کاربرد بیشتر و اثر بیشتری دارد.

برخی پژوهش‌های معاصر به تحلیل تأثیر مدرنیزاسیون و جهانی‌شدن بر ساختار خانواده پرداخته‌اند. گیدنز (۱۹۹۲) در نظریه مدرنیزاسیون خود به کاهش خانواده گسترده و افزایش خانواده هسته‌ای، همچنین تغییر در نقش‌های جنسیتی اشاره کرده است. وی معتقد است تحولات اقتصادی و اجتماعی موجب فردگرایی و بازتعریف هویت خانوادگی شده است.

روش‌شناسی

روش مطالعه حاضر، مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای بود. براین اساس، داده‌ها و اطلاعات از کتابخانه‌ها، مرکز اسناد و اطلاعات مکتوب، مجلات علمی و رسانه‌های دیجیتالی به دست آمد. برای گردآوری داده‌ها در آینده‌پژوهی از الگوها و روش‌های مختلفی (روش‌های رسانه‌محور، مصاحبه‌محور، زمان‌محور، گمان‌محور، نتیجه‌محور و سامانه‌محور) استفاده می‌شود. در این مطالعه، با استفاده از روش مصاحبه‌محور، اطلاعات از منابع متعددی مانند رسانه‌های نوشتاری، دیداری و شنیداری شامل روزنامه‌ها و مجله‌ها، اینترنت و رادیو و تلویزیون گردآوری شد. بعد از گردآوری و طبقه‌بندی داده‌ها، در دسته‌های مختلف قرار داده شدند.

1. Vogler
2. Wood
3. Liu

جامعه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این مطالعه کلیه اطلاعات از کتابخانه‌ها، مرکز اسناد و اطلاعات مکتوب، مجلات علمی و رسانه‌های دیجیتالی بود. حجم نمونه این مطالعه براساس بنیان و ماهیت تحقیقات کیفی تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داشت. بنابراین تا زمانی که بررسی منابع و اطلاعات موجود صاحب‌نظران، گروه متخصصان، روحانیون، سیاسیون، مشاوران خانواده اشباع نظری حاصل شد نمونه‌گیری خاتمه یافت. روش نمونه‌گیری در این مطالعه غیر تصادفی و به شکل هدفمند بود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در مرحله تحلیل داده‌ها، از روش‌های زیر استفاده شد:

- تحلیل روند (Trend Analysis) شناسایی و تحلیل روندهای تاریخی و جاری در حوزه خانواده.

- برون‌یابی آینده‌ها (Futures Extrapolation) پیش‌بینی سناریوهای محتمل آتی.

- تحلیل محتوای کیفی: برای بررسی مفاهیم و مضامین در منابع انتخاب‌شده.

- تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای بررسی روایی و پایایی تحقیق، گروه کانونی (فوکوس گروپ) شامل استادان و کارشناسان مسائل خانواده، جامعه‌شناسی و سیاست‌گذاری شکل گرفت و نتایج مورد تأکید در گروه کانونی بررسی شد.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

این پژوهش از سنخ تحقیقات راهبردی است و با هدف ارائه سیاست‌هایی برای تحکیم خانواده انجام شده است. بدین منظور، در گام نخست، مسائل جاری مبتلابه خانواده از طریق توصیف و تفسیر وضعیت موجود مورد بررسی قرار گرفت و به شرایط حاکم، روابط ساختاری، فرآیندهای جاری، آثار مشهود و روندهای در حال گسترش توجه شد. گردآوری داده‌ها به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای انجام گرفت و تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل کیفی مضمون صورت پذیرفت. در این مرحله، داده‌های استخراج‌شده از منابع، طی فرآیند کدگذاری سه‌مرحله‌ای

(کدگذاری باز، محوری و انتخابی) سازمان‌دهی شدند؛ بدین صورت که ابتدا مفاهیم اولیه از داده‌ها استخراج گردید (کدگذاری باز)، سپس مفاهیم هم‌سنخ در قالب مقوله‌های میانی دسته‌بندی شدند (کدگذاری محوری) و در نهایت، مضامین کلان و روندهای غالب شناسایی گردیدند (کدگذاری انتخابی). در گام بعد، بر اساس مضامین و روندهای استخراج‌شده، از روش تحلیل و برون‌یابی روند استفاده شد. این مرحله با تمرکز بر شناسایی جهت‌گیری تحولات، پیشران‌های مؤثر و الگوهای تداومی، به ترسیم آینده محتمل خانواده انجامید و در ادامه، با رویکردی هنجاری، آینده‌های بدیل و سیاست‌های پیشنهادی برای تحکیم خانواده ارائه گردید. به‌منظور افزایش دقت و انسجام در فرآیند کدگذاری و تحلیل داده‌های کیفی، از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شد.

سؤالات پژوهش

- آیا سیاست‌های مطلوب فرهنگی تحکیم خانواده در جمهوری اسلامی ایران در آینده میان مدت نیازمند برنامه‌ریزی است؟
- آیا الگوی مطلوب تحلیل چشم‌انداز سیاست‌های فرهنگی تحکیم خانواده دارای چشم‌انداز مطلوبی است؟
- پویای محیطی و روندهای موجود تغییرات فرهنگی خانواده در جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟

نتایج

به‌منظور استخراج مضامین، تحلیل اسناد با استفاده از روش «تحلیل مضمون» انجام شد. در این فرآیند، ابتدا متون اسناد به‌طور کامل مطالعه و واحدهای معنایی مرتبط با مفهوم خانواده شناسایی گردید. واحد معنایی در این پژوهش شامل گزاره‌ها یا عبارات مستقلی بود که حاوی یک پیام سیاسی، ارزشی یا کارکردی درباره خانواده بودند. در مرحله نخست (کدگذاری باز)، تعداد ۲۷۷ واحد معنایی استخراج و به ۱۹۸ کد اولیه تبدیل شد. این کدها بیانگر مفاهیم پایه‌ای مرتبط با ارزش‌ها، کارکردها، ساختار و روابط خانواده بودند. در مرحله دوم (کدگذاری محوری)، کدهای هم‌مفهوم و هم‌راستا تجمیع و در قالب ۱۲۴ مضمون پایه‌ای سازمان‌دهی شدند. در مرحله سوم،

مضامین پایه‌ای بر اساس قرابت مفهومی در قالب ۲۷ مضمون سازمان‌دهنده دسته‌بندی گردیدند و نهایتاً در سطحی انتزاعی‌تر، در قالب ۵ مضمون فراگیر طبقه‌بندی شدند. با تحلیل مضامین اسناد، در نهایت پنج مضمون فراگیر خانواده را می‌توان چنین بیان کرد:

۱. لزوم حفظ و تقویت ارزش‌ها در خانواده؛ ۲. لزوم تقویت و افزایش دانش و اطلاعات خانواده؛
۳. لزوم حفظ و تقویت کارکردهای اصلی خانواده؛ ۴. لزوم حفظ و تقویت ساختار خانواده؛
۵. تقویت روابط ارتباطات در خانواده.

جدول ۱. مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شده

مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
لزوم حفظ و تقویت ارزش‌ها در خانواده	ارزش و اهمیت دینی و اخلاقی خانواده	قداست و حرمت خانواده و آیت الهی بودن آن
		دژی در مقابل فسق و فجور
		کامل‌کننده دین و ایمان
		تعالی‌دهنده فرد و اجتماعی / تعالی‌دهنده بشر
		رکن اساسی حیات اجتماعی و برترین نعمت و منشا برکت و نیکی
		خانواده کانون آمادگی روحی و زمینه‌ساز حرکت تکاملی و رشد انسان
		خانواده کانون رحمت و گشاینده فیوضات / جلب برکات و فیوضا
	لزوم حراست و حفاظت از خانواده	لزوم پاسداری از قداست خانواده
		حفاظت از معنویت و نظام اخلاقی و حقوقی خانواده
		ارتقای سلامت معنوی و اجتماعی و ارتقای امنیت و سلامت خانواده
		هویت قدسی نظام خانواده و نقش آن در کمال‌آفرینی
		ایمن‌سازی خانواده از آسیب‌ها و بحران‌ها
		حفظ حرمت و صیانت خانواده از آفات و آسیب‌ها
		لزوم پیشگیری از تزلزل و فروپاشی خانواده
	ارائه الگوی ارزشی خانواده	طراحی الگوی خانواده و سبک زندگی اسلامی - ایرانی
		الگوی خانواده بر اساس مبانی و ارزش‌ها، اخلاق، احکام و ..؛
		ترسیم الگوی اسلامی خانواده و تقویت و ترویج سبک زندگی اسلامی؛
		نهادینه‌سازی الگوی زن مسلمان در ابعاد فردی و خانوادگی
	حفظ ارزش‌ها در خانواده	گسترش و تعمیق ارزش‌های اصیل اسلامی در خانواده
		ارتقای سرمایه اجتماعی خانواده بر پایه رضایت و انصاف و خدمت

جدول ۱. مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شده

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه ای
لزوم تقویت و افزایش دانش و اطلاعات خانواده	کارکرد تربیتی	استمرار ارزش‌ها در خانواده
		توسعه فرهنگ ساده زیستی، قناعت و خوداتکایی
		ترویج ارزش‌های متعالی و سنت‌های پسندیده در خانواده
		پررنگ کردن ارزش‌های اخلاقی و زدودن پیرایه‌های باطل از آن
	نفی ضد ارزش‌ها از خانواده	ارائه الگوی مناسب مصرف در تصحیح فرهنگ اقتصادی خانواده
		مبارزه با اشرافیت و تجمل‌گرایی و مظاهر فرهنگ غرب
		پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و عوامل تزلزل‌نهاد خانواده
		فرهنگسازی کراهت طلاق
	افزایش آگاهی‌های اعضای خانواده	تعدیل توقعات و کاهش تشریفات
		نفی تجرد با فرهنگسازی و ارزش‌گذاری برای تشکیل خانواده متعالی
		جلوگیری از ترویج روحیه مصرف‌گرایی
		توسعه آگاهی‌ها از نقش‌های خانواده در جهت تحکیم آن
		طراحی الگوی خانواده و سبک زندگی براساس آگاهی و علم
		ارتقای آگاهی و اصلاح نگرش خانواده در خصوص حقوق زنان
		توسعه آگاهی‌های خانواده جهت حفظ حرمت اعضای خانواده
		توسعه آگاهی‌های عمومی در مورد الزامات شرایط اجتماعی
ارتقای آگاهی خانواده درباره هنجارها و آسیب‌های خانوادگی		
توسعه آگاهی‌های جوانان در خصوص نقش تناسب اعتقادی و فرهنگی زوجین در ایجاد تفاهم و تحکیم خانواده		
آگاهی افراد خانواده از حقوق و وظایف یکدیگر		
توسعه آگاهی والدین در تامین حقوق فرزندان در زمینه‌های مختلف		
افزایش مهارت‌های زندگی و تقویت نظام مشاوره‌ای	ارتقای مهارت‌های زندگی	
	توانمندسازی اعضا در مسئولیت‌پذیری و ایفای نقش و رسالت خود	
	ساماندهی نظام مشاوره‌ای و آموزش حین و پس از تشکیل خانواده	
	ایجاد مراکز مشاوره خانواده برای جلوگیری از افزایش اختلافات	
	تسهیل دسترسی به مشاوره بر اساس مبانی اسلامی - ایرانی	
	ترویج وجوه مثبت آداب و سنن برای ارتقای فرهنگ خانواده	
توجه به دانش و	زدودن نگرش‌های غلط جامعه درباره خانواده	

جدول ۱. مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شده

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه ای
	آموزش خانواده	ارتقای سطح فرهنگی و تربیتی اعضای خانواده
		تبیین وظایف و حقوق اعضای خانواده در قبال یکدیگر
		اصلاح کتب، متون و .. در جهت آموزش آداب و اخلاق اسلامی
		آموزش زنان و مردان در خصوص اهمیت نقش آنان در تربیت فرزندان
		آموزش‌های لازم به دختران و پسران برای پیشگیری از بروز آسیب‌ها
		آموزش اعضای خانواده در جهت حل منطقی مشکلات خود
		التزام به حفظ خانواده در تمامی نظام‌های آموزشی و فرهنگی
		به‌کارگیری یکپارچه ظرفیت‌های آموزشی، تربیتی و رسانه‌ای کشور در جهت تحکیم بنیان خانواده
لزوم تقویت کارکردهای اصلی خانواده	کارکرد تربیتی و اخلاقی	ملجا و مرجع پرورش نسل صالح
		خانواده، کانون تربیت و انسان‌سازی
		خانواده مرکز نشوونما و تربیت اسلامی فرزندان و کانون آرامش
		تربیت نسل سالم، با ایمان، مسئول و موثر در رشد خود و خانواده
	کارکرد دینی و هدایتی	حمایت از مسئولیت تربیتی و معنوی زنان و مردان در خانواده
		تبیین آثار مثبت تربیت مذهبی فرزندان در پیشبرد جامعه
		خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان
		برجسته کردن کارکردهای ارتباط خانواده و مسجد برای حفظ و ارتقای هویت اسلامی و ملی و صیانت از خانواده و جامعه
	کارکرد جمعیتی	خانواده کانون بقای نسل و عامل تکثیر آن
		ازدیاد نسل و تداوم و بقای نوع انسان
		ارتقای سلامت خانواده به ویژه سلامت باروری و افزایش فرزندآوری
	کارکرد اقتصادی	خانواده کانون نجات از فقر و رفع نیازها
		انتقال فرهنگ کار، ابتکار و مسئولیت‌پذیری به فرزندان خانواده
		توانمندسازی خانواده برای کاهش دغدغه‌های فرزندان درباره اشتغال، ازدواج و مسکن
	کارکرد اجتماعی	جلب مشارکت خانواده برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های کشور
		خانواده کانون سازندگی اجتماعی

جدول ۱. مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شده

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه ای
		خانواده کانون اساسی و تعیین کننده در آینده / آینده سازی و ساختن جامعه
		خانواده کانون فرهنگ سازی و تمدن سازی
		خانواده کانون تربیت اجتماعی و انسانی
		کمک به والدین جهت رشد و آماده سازی فرزند در ایفای مسئولیت‌ها
	کارکرد جنسی	محل ارضای مشروع غریزه جنسی
	کارکرد آموزشی	تعلیم، تکریم و تامین سلامت جسمی و روحی، امنیت و حقوق همه جانبه کودکان و نوجوانان
		تقویت ارتباط خانواده با نهادهای آموزشی و پرورشی جهت هماهنگی
حفظ و تقویت ساختار خانواده	جایگاه و محوریت خانواده	خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی و لزوم پاسداری از قداست آن
		ایجاد جامعه ای خانواده محور و تقویت و تحکیم خانواده
		اهتمام به حفظ جایگاه خانواده در کلیه سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ها
		محور قرار گرفتن خانواده در قوانین و برنامه‌ها و سیاست‌ها
	جایگاه پدر و مادر در خانواده	نظام زوجیت از ارکان عالم خلقت و از نشانه های الهی
		نهادینه سازی نقش های حیاتی و تکالیف و حقوق متقابل اعضا
		توجه جدی و تقویت نقش الگویی والدین در تربیت صحیح فرزندان
	تقویت نقش همسری و مادری زن در خانواده	محور بودن خانواده و نقش همسری و مادری زنان در فعالیت‌ها
		حمایت از عزت و کرامت همسری، نقش مادری و خانه داری زنان
		ارتقای نقش همسری و مادری متناسب با حضور اجتماعی و شان زنان
		خانواده تجلیگاه نقش مادری زن
		ارتقای نقش زن در تربیت و فرهنگ سازی و استحکام و پویایی خانواده
		اهمیت تدبیر منزل به دست بانوان در جامعه اسلامی
		اصلاح نگرش جامعه و خانواده در خصوص حقوق و مسئولیت زنان
		تقویت نقش همسری و پدری مردان به عنوان راهبر خانواده
	تقویت نقش همسری و پدری مرد خانواده	نقش محوری مرد در امر تربیت و تامین معیشت و اداره زندگی
		حمایت از نقش پدری و اقتصادی مردان
		ضرورت حفظ نقش مردان در تامین معاش خانواده
		گسترش و تعمیق مودت، محبت و رحمت بین اعضای خانواده
	تقویت روابط (ارتباطات) در خانواده	عشق و الفت در خانواده

جدول ۱. مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شده

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه ای	
خانواده		خانواده کانون روابط قدسی و طاهرانه	
		خانواده مرکز و محور مهر و محبت	
		خانواده کانونی سرشار از مهر و نشاط و امنیت و عاطفه و وفاداری	
		خانواده کانون انس و الفت و ارتباط با دیگران	
	همزیستی و تعاون اعضا	کانون همراهی و همدلی دو جنس مخالف و دوری از انزوا و تنهایی	
		خانواده تجلیگاه همپوشانی زن و مرد (لباس یکدیگر)	
		تقویت روحیه مسئولیت پذیری، تعاون و همکاری اعضا	
	آرامش و آسایش در خانواده	خانواده کانون آرامش روحی و رسیدن به سکون و سعادت	
		ایجاد فضای سالم و رعایت روابط اسلامی زن و مرد در جامعه	
		ایجاد رحمت و آرامش میان زن و شوهر	
		حمایت از زنان و کودکان در برابر تعرض اعضای خانواده به حقوق آنان	
	حفظ روابط سالم اسلامی	استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی	
		به کارگیری ظرفیت های آموزشی، تربیتی و رسانه ای کشور در جهت تحکیم روابط خانوادگی	
		مقابله موثر با جنگ نرم برای فروپاشی و انحراف روابط خانوادگی	
	ضرورت حرمت و احترام در خانواده	تداوم خانواده با احسان فرزندان به والدین و و رحمت والدین به فرزندان	
		تبیین و احیای فرهنگ احترام به پدر و مادر و قدرشناسی و حمایت	
		تحکیم خانواده و ارتقای سرمایه اجتماعی آن بر پایه رضایت و رحمت	
	همراهی و تعاملات جمعی خانواده	توانمندسازی اعضا در مسئولیت پذیری و تعاملات خانوادگی	
		فرهنگ سازی و تقویت تعاملات اخلاقی	
		توسعه مشارکت اعضای خانواده در تصمیم گیری ها	
		ایجاد فرصت برای حضور مفید و موثر اعضا در کنار یکدیگر	
	جایگاه سالمندان در خانواده	استفاده موثر خانواده از اوقات فراغت به صورت جمعی	
		اتخاذ روش های حمایتی و تشویقی مناسب برای تکریم سالمندان در خانواده	
		و تقویت مراقبت های جسمی و روحی و عاطفی از آنان	
		حمایت از سالمندان و تامین و ارتقای بهداشت جسمی و روانی	
			توسعه آگاهی های خانواده جهت سرپرستی، نگهداری و تامین معاش پدر و مادر ناتوان و از کار افتاده

نتیجه گیری و پیشنهادها

هدف این مطالعه آینده پژوهی تحولات خانواده‌های ایرانی با تمرکز بر ارایه راهکارهای عملی مبتنی بر بافت فرهنگی ایرانی - اسلامی بود. با مطالعه منابع اطلاعاتی موجود و بررسی نظرات صاحب‌نظران برخی مقولات مهم به دست آمد این مقولات به صورت خلاصه شامل گسترش فرهنگ مادی گرایی در خانواده، انحطاط و تضعیف تدریجی ارزشهای خانوادگی، جان‌شینی سبک زندگی غربی به جای سبک زندگی اسلامی، تخریب جایگاه و ساختار خانواده بر اثر مدرنیزاسیون، افزایش عدم پایداری به موازین و ارزشهای اخلاقی، گسترش گفتمان ناکارآمدی خانواده، افزایش میل و گرایش عمومی به طلاق، اختلال در انتقال ارزشها و الگوسازی ارزشی در خانواده، فاصله گرفتن از خانواده آرمانی و متعادل، تعمیق ناآگاهی از اصول و قواعد اصلی زندگی مشترک و از بین رفتن میل و رغبت به تشکیل یا حفظ زندگی بود.

افزایش میل و گرایش زیاد به ارزشهای مادی و حاکمیت فرهنگ مادی و استفاده بی‌رویه از محصولات و ملزومات تجملاتی از چالشهای فراروی خانواده هاست و در شکل مدگرایی، چشم و هم‌چشمی، حسادت، قناعت نداشتن، فردگرایی، راحت‌طلبی و تنوع‌طلبی ظهور و بروز می‌یابد. کسانی که نه مهارتهای لازم را برای داشتن زندگی مناسب و متعادل فرا گرفته‌اند و نه خود را از دام فرهنگ مصرف‌گرایی افراطی رها کرده‌اند، گرفتار معضلاتی در زندگی خواهند شد که حیات خانوادگی آنان را تهدید می‌کند. از طرف دیگر، افزایش توقعات و کاهش تحمل و مدارا در میان زوج‌های جوان و نداشتن روحیه معنوی و اخلاقی باعث ایجاد نگرش منفی به زندگی و در نتیجه فروپاشی خانواده می‌شود. در اینجا است که باید فرهنگ اقتصادی درستی بر خانواده‌ها حاکم شود و روحیه استغنا و بی‌نیازی به وجود آید.

به دلایل مختلف ارزشهای اخلاقی و ارزشهای خانوادگی با آسیبهای جدی روبرو می‌شوند. بسیاری از این آسیبها ناشی از تأثیر برنامه‌های رسانه‌ای و شبکه‌های ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی بر ارزشهای اصیل خانوادگی است. پدر و مادر جاذبه‌های عاطفی و منطقی و همدلی و همراهی لازم را در تعامل با فرزندان خود _ و حتی با یکدیگر _ ندارند. جریانهای ضد خانواده (فمینیسم و...) باعث انحطاط آرام و تدریجی ارزشهای خانوادگی و جابجایی ارزشها شده است.

آینده خانواده با تغییر عمیق و گسترده سبک زندگی و تغییرات بنیادین در ارزش‌ها و هنجارها و رفتارها و در نتیجه جانشینی سبک زندگی غربی به جای سبک زندگی دینی و اسلامی مواجه است. با تغییر سبک زندگی که مسلماً تغییر ارزشها را نیز در پی خواهد داشت، نهاد خانواده از درون تضعیف خواهد شد. این مسئله را می‌توان عامل اصلی طلاق دانست. جایگاه و ساختار خانواده در ایران دچار تحولات جدی و اساسی شده است و این مسئله هر روز ابعاد جدیدتری پیدا می‌کند. مهم‌ترین عامل این تغییرات، فرایند مدرنیزاسیون است. ورود از جامعه کشاورزی و روستایی به جامعه نیمه صنعتی و نیمه مدرن و نیز شهر نشینی پیامدهای مختلفی برای خانواده ایرانی داشته است. این پدیده ابعاد متعدد زندگی را در بر گرفته و به طور عمده ساختار سنتی خانواده را تخریب کرده و به کوچک‌تر شدن خانواده منجر شده است.

افزایش مستمر و نگران کننده آمار طلاق نشان می‌دهد که گرایش عمومی و میل برخی از افراد به طلاق زیاد شده است و منحنی آن مسی روبره بالا را سیر می‌کند با توجه به این روند صعودی در دو دهه اخیر امروزه با مشکلاتی نظیر طلاق عاطفی، افزایش میزان طلاق فیزیکی، افزایش زنان سرپرست خانوار، فرزندان طلاق و اموری از این دست مواجهیم. در سالهای اخیر طلاق توافقی نیز افزایش یافته و در صدر دعاوی خانوادگی و رتبه چهارم کل خواسته‌های مدنی قرار گرفته است که نمی‌توان به سادگی از کنار آن گذشت.

خانواده ایرانی با خانواده مطلوب و آرمانی و متعادل - که ویژگی‌های آن در منابع و اسناد بالادستی خانواده دیده می‌شود - فاصله و گسست تدریجی پیدا کرده و بدین لحاظ با اختلال کار کردی و ساختاری روبرو شده است. از طرفی جامعه ما با آموزه‌های مهدویت و انتظار نیز بیگانه است و چشم انداز روشنی درباره جامعه آرمانی و خانواده ندارد. خطر و آسیب اصلی در اینجا این مسئله است که هم تشکیل خانواده اهمیت خود را از دست می‌دهد و هم خانواده تشکیل شده با خانواده کارآمد و مؤثر و انسان ساز زاویه پیدا می‌کند و بود و نبودش برای رشد و تعالی فرد و جامعه یکسان می‌شود؛ در این صورت ابتدا باید به دنبال طراحی و تدوین چشم‌انداز مطلوب خانواده بود که آن را در محورهای ارزشی، دانشی، کارکردی و... سامان بخشد و جهت بدهد و مزیت نسبی خانواده را تبیین کند.

بخشی از آسیبهای خانواده در ایران ناشی از عوامل بیرونی و برخی نیز نتیجه عوامل درونی است. تا هنگامی که مسائل خانواده در داخل حل نشود، کنترل و مهار عوامل بیرونی، کارآمدی زیادی

نخواهد داشت؛ برای نمونه شناخت ناقص و گاهی نادرست زن و شوهر از یکدیگر، نا آگاهی از اهداف و انگیزه های اصلی تشکیل خانواده یا فهم نادرست آنها، پنهانکاری و فریب زوجین و مسئولیت ناپذیری آنها و بی توجهی به اصول و قواعد اصلی زندگی مشترک می تواند به راحتی بنیاد خانواده را متزلزل کند و زندگی مشترک را به سمت فروپاشی پیش ببرد. متأسفانه این مسئله دامنگیر برخی از خانواده ها شده است و هر روز ابعاد وسیع تری پیدا می کند.

با توجه به تحولات مختلف جامعه و به تبع آن تغییرات خانواده، افراد تصویر روشن و صحیحی از اهمیت و ارجمندی خانواده و ساختار آن و تفکیک جایگاه و نقش های خود و دیگران ندارند و این تصویر هر روز رنگ میبازد و احتمالاً تا چند سال آینده، خانواده یک نهاد بسیار عادی در کنار سایر نهادهای جامعه (چون نهاد اقتصاد و سیاست) تلقی خواهد شد و جایگاه اساسی خود را از دست خواهد داد. این مسئله باعث از بین رفتن میل و رغبت به تشکیل یا حفظ زندگی می شود و دوام و پایداری آن را زیر سؤال می برد. تغییر بینش و گرایش و نگرشها موجب افزایش سن ازدواج میشود و افزایش اضطرابها و فشارهای عصبی، کاهش انگیزه فعالیت های اقتصادی و آسیب پذیری را در پی دارد و با سپری شدن دوران شور جوانی، انگیزه تشکیل خانواده کاهش می یابد.

پیشنهاد می شود برای نظارت بر انطباق قوانین، مقررات و برنامه های خانواده با سیاستها و اسناد بالادستی، یک نهاد قانونی مانند شورای نگهبان یا شورای عالی انقلاب فرهنگی در نظر گرفته شود. همچنین با توجه به نقش تربیتی والدین، نظام آموزش و مطالعات خانواده (مطالعات مربوط به آموزش همسران، مطالعات مربوط به اخلاق خانواده و برپایی نظام تربیت والدین، مطالعات مربوط به بررسی ابعاد و آثار تربیتی فعالیتهای اقتصادی و سیاسی و رسانه ای و...) بازسازی شود. افزون بر این نظام جامع الگوی اسلامی - ایرانی خانواده متناسب با چشم انداز فرهنگی خانواده تدوین و تهیه شود. این الگو مسئله تحکیم خانواده، بلکه مسئله تعالی و پویایی آن را نیز مد نظر قرار دهد و متناسب با ضرورت های ملی و منطقه ای و جهانی خانواده، پاسخگوی نیازهای ارزشی، دانشی، کارکردی و ارتباطی خانواده باشد.

قدردانی

بدینوسیله نویسندگان از کلیه همکارانی که در انجام این مطالعه یاری رساندند تشکر می کنند.

فهرست منابع

- آقازاده، محرم. (۱۴۰۳). مهارت های زندگی برای دختران، تهران: سازمان بهزیستی کشور.
- آزاد ارمکی، تقی. (۱۴۰۳). تغییرات، چالش ها و آینده خانواد ایرانی، ج ۱، تهران: تپسا.
- امینی، ابراهیم. (۱۳۹۹). انتخاب همسر. ج ۱، تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر.
- برنادز، جان. (۱۳۹۰). درآمدی بر مطالعات خانواده؛ ترجمه حسین قاضیان، ج ۳، تهران: نشر نی.
- پدارم، عبدالرحیم و دیگران. (۱۳۸۸). آینده پژوهی؛ مفاهیم و روش ها. ج ۱، تهران: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- جلالی وند، عباس و عبدالرحیم، پدارم. (۱۳۹۳). مقدمه ای بر آینده پژوهی: آشنایی با آینده پژوهی؛ ج ۱، تهران: موسسه آموزش و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- جعفری، محمدتقی. (۱۳۹۹). فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو. ج ۱، تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
- حاجیان، ابراهیم. (۱۳۹۹). خانواده ایرانی: چالش ها و راهبردها، ج ۱، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- حسینی بیرجندی، مهدی. (۱۳۹۳). مشاوره در آستانه ازدواج. ج ۴، تهران: آوای نور.
- چیل، دیوید. (۱۳۹۴). خانواده ها در دنیای امروز؛ ترجمه محمد مهدی لیبی؛ ج ۲، تهران: نشر افکار.
- روحانی، حسن. (۱۳۸۸). اندیشه های سیاسی اسلام، ج ۳، تهران، کمیل.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۹۸). طلاق: پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن. ج ۲، تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.
- طاهری، حبیب الله. (۱۳۹۹). سیری در مسائل خانواده. ج ۴، تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر، شرکت چاپ و نشر بین الملل.
- نیلی پور، مهدی. (۱۴۰۳). خانواده مهدوی، اصفهان: انتشارات مرغ سلیمان.
- هاشمی، مولود. (۱۳۹۹). بررسی نمودهای عرفی شدن دین در سبک زندگی جوانان شهر اصفهان. پایان نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- Boss, P. (2024). Family stress. In Encyclopedia of quality of life and well-being research (pp. 2422-2429). Cham: Springer International Publishing.
- Claussen, A. H., Holbrook, J. R., Hutchins, H. J., Robinson, L. R., Bloomfield, J., Meng, L., ... & Kaminski, J. W. (2024). All in the family? A systematic review and meta-analysis of parenting and family environment as risk factors for attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) in children. *Prevention Science*, 25(Suppl 2), 249-271.
- Grasmeijer, A. J., Gomez-Baya, D., Camacho, C., & Mendoza-Berjano, R. (2024). The association between family dynamics and Positive Youth Development in secondary education students. *Scandinavian Journal of Psychology*.
- Li, H., & Li, M. (2024). Adaptive changes to Korean vernacular houses in Northeast China: the influence of changing family patterns on spatial capacity. *Open House International*.

- Hidayah, O. N., Zain, M. F., & Ma'rifah, A. (2024). Reconstruction of Islamic Family Law: Analyzing Marital Issues Through Multimedia. *Interdisciplinary Journal of Social Science and Education (IJSSE)*, 1-10.
- Vertel, A., Korolenko, V., Shapovalova, O., & Bereziuk, T. (2024). The role of the family in the education and upbringing of children. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*, 17(se1), 54-64.
- Liu, Y., Qin, G., Shi, Z., Chen, Z., Yang, C., Huang, X., ... & Long, M. (2025). Sundial: A family of highly capable time series foundation models. *arXiv preprint arXiv:2502.00816*.
- Wood, B. M., Dzamba, M., Fu, X., Gao, M., Shuaibi, M., Barroso-Luque, L., ... & Zitnick, C. L. (2025). Uma: A family of universal models for atoms. *arXiv preprint arXiv:2506.23971*.
- Vogler, M., Braun, Y., Smith, V. M., Westhoff, M. A., Pereira, R. S., Pieper, N. M., ... & Dyer, M. J. (2025). The BCL2 family: from apoptosis mechanisms to new advances in targeted therapy. *Signal Transduction and Targeted Therapy*, 10(1), 91.
- Roman, N. V., Balogun, T. V., Butler-Kruger, L., Danga, S. D., Therese de Lange, J., Human-Hendricks, A., ... & Olabiyi, O. J. (2025). Strengthening family bonds: A systematic review of factors and interventions that enhance family cohesion. *Social Sciences*, 14(6), 371.
- Kumar, D., & Ratten, V. (2025). Artificial intelligence and family businesses: a systematic literature review. *Journal of Family Business Management*, 15(2), 373-392.